

บทที่ 4

พลวัตการจัดการไฟฟ้าของชุมชนท้องถิ่นในบริบทของเศรษฐกิจการเมืองไทย

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมิใช่สิ่งที่หยุดนิ่งตายตัว หากแต่เป็นการคิดค้นร่วมสมัย และมีการปรับเปลี่ยนอยู่เสมอเพื่อให้สอดคล้องกับเงื่อนไขของระบบนิเวศ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสังคมของคนในท้องถิ่นที่เปลี่ยนแปลงไป ภูมิปัญญาบางอย่างที่ไม่เหมาะสมกับเงื่อนไขต่าง ๆ ในปัจจุบันก็อาจจะถูกละทิ้งไป และมีการคิดค้น แลกเปลี่ยน หรือหยิบยืมองค์ความรู้จากภายนอกมาผสมผสาน เพื่อสร้างชิ้นใหม่ หรืออาจมีการรื้อฟื้นภูมิปัญญาบางด้านที่เคยถูกสืมเลือนไปกลับมาใช้หากว่ามันสามารถที่จะตอบสนองต่อเงื่อนไขใหม่ ๆ ในสภาพปัจจุบัน ดังที่ธวัช ปุณโณทก (2531:41) เน้นลักษณะพลวัตของภูมิปัญญาชาวบ้านว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้านนั้นไม่หมายถึงเพียงการศึกษาอดีต ความคิดของคนในอดีตอย่างหยุดนิ่ง แต่หมายถึงศักยภาพในการประสานความรู้ใหม่ๆ และประสบการณ์ใหม่ๆ เพื่อให้เกิดทางเลือกใหม่ๆ นั่นคือภูมิปัญญาของยุคหนึ่งสมัยหนึ่งย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาความรู้ของสังคม”

อย่างไรก็ตามงานศึกษาหลายชิ้นในช่วงหลัง เช่น พลวัตชุมชนในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ ของกฤษฎา (2540) การจัดการระบบไร่นาหมุนเวียนของเจษฎา (2542) การเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมที่สะท้อนจิตสำนึกชุมชนของทวีช (2540) ต่างชี้ให้เห็นว่า นโยบายและโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม การเมือง กำลังทำให้กระบวนการปรับตัวของชุมชนมีปัญหา เมื่อระบบความเชื่อที่เคยศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจในการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมไม่สามารถต้านทานอำนาจภายนอกได้ จากกรณีศึกษาชุมชนปกากญอ ม้ง และคนเมืองก็เช่นกัน แม้จะมีกลไกในการจัดการทรัพยากรแบบดั้งเดิม โดยอาศัยระบบวัฒนธรรมความเชื่อ จารีต ประเพณี และระบบอาวุโส แต่กลไกดังกล่าวก็มิอาจทำหน้าที่คงเดิมได้ต่อไปภายใต้บริบททางนิเวศวิทยา เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่ไม่เหมือนเดิม ชุมชนได้ปรับเปลี่ยนลักษณะการใช้ทรัพยากรที่ดิน และป่า เช่นเดียวกับการเปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์ต่อไฟฟ้า อันเนื่องมาจากวิถีชีวิตและรูปแบบการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไป เงื่อนไขสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชน มีทั้งเงื่อนไขจากภายในชุมชน เช่น การปรับเปลี่ยนทัศนคติ ระบบความคิดความเชื่อ และค่านิยมของสมาชิกในชุมชนเอง และเงื่อนไขจากภายนอกชุมชน เช่น การถูกแทรกแซงโดยนโยบายรัฐ และระบบตลาด อย่างไรก็ตามเงื่อนไขประการสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งโดยตรงและรวดเร็วที่สุดนั้นเป็นเงื่อนไขอันเนื่องมาจากนโยบายของรัฐ

4.1 นโยบายรัฐที่มีผลต่อการจัดการไฟป่าของชุมชนท้องถิ่น

นโยบายของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อการจัดการไฟป่าของชุมชนกรณีศึกษาทั้งสามแห่งนั้น เป็นนโยบายทางด้านการเศรษฐกิจ และการอนุรักษ์ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญอันมีผลต่อวิธีการผลิต และการจัดการการใช้ประโยชน์จากที่ดิน และทรัพยากรในป่าของชุมชนท้องถิ่น สามารถลำดับตามช่วงเวลา ได้ดังนี้

4.1.1 นโยบายการสัมปทานทำไม้

การสัมปทานทำไม้เกิดขึ้นในประเทศไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อบริษัทของชาวอังกฤษ ซึ่งเคยทำไม้อยู่ในประเทศอินเดีย และพม่า ได้เริ่มย้ายเข้ามาสัมปทานทำไม้จากเจ้านายฝ่ายเหนือ แห่งอาณาจักรล้านนา ภายหลังได้เกิดกรณีพิพาทกันขึ้นระหว่างบริษัททำไม้กับเจ้านายฝ่ายเหนือ รัฐบาลกลางจึงจัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้นในจังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ.2329 และอ้างสิทธิเข้าผูกขาด อำนาจในการครอบครองทรัพยากรป่าไม้ของประเทศทั้งหมดไว้ที่รัฐบาลกลางแต่เพียงแห่งเดียวนับแต่นั้นมา

การเปิดสัมปทานทำไม้ทำให้ผืนป่าหลายแห่งในอำเภอจอมทองถูกทำลายลง นับตั้งแต่ ทศวรรษ 2470 บริษัทบอมเบย์-เบอร์มาได้รับสัมปทานทำไม้สักในบริเวณที่ราบและบริเวณเนินเขา ในอำเภอจอมทอง ตามด้วยในปี พ.ศ.2493 รัฐบาลได้ให้สัมปทานแก่บริษัทเอกชนทำไม้กระยาเลย ในตำบลแม่สอยช่วงล่างเป็นเวลาถึง 20 ปี และในปี พ.ศ.2516 บริษัทโรงบ่มใบยาสูบได้รับ สัมปทานทำไม้พื้นที่ป่าแม่สอยเพื่อใช้ในการบ่มใบยาสูบ (สมัชชานักวิชาการเพื่อคนจนและ คณะ, 2541) ในป่าแถบลุ่มน้ำแม่ปอนตอนล่างบริเวณผืนป่าของบ้านแม่ปอนและบ้านปะกิมิ นายทุนคนเมืองจากอำเภอจอมทองขึ้นมาสัมปทานทำไม้ในระหว่างปี พ.ศ.2497-2507 ในเนื้อที่ 2,000 ไร่ ซึ่งมีไม้ดู ไม้แดง ไม้ติง และไม้เปา เป็นต้น โดยใช้ช้างชักลากไม้ไปแปรรูปเป็นแผ่นในบ้านแม่ปอนนอกก่อนที่จะส่งไปขายในตัวอำเภอ นอกจากป่าจะเสื่อมโทรมจากการสัมปทานแล้ว ต้นไม้ บางส่วนยังถูกชาวบ้านบ้านปะและบ้านแม่ปอนนอกลักลอบตัดขายหลังจากที่เห็นตัวอย่างจากการ สัมปทาน โดยมีใบสั่งซื้อมาจากตัวอำเภอจอมทอง งานวิจัยป่าชุมชนในประเทศไทยเสนอว่าการที่ ชาวบ้านหันมาทำลายป่าที่ตัวเองจำเป็นต้องพึ่งพานั้น มีสาเหตุมาจากกฎหมายที่รัฐใช้บังคับกับ จารัตประเพณีที่มีมาแต่เดิม กล่าวคือเมื่อกฎหมายถือว่าป่าเป็นของรัฐหรือเป็นของหลวง ชุมชนก็ จะไม่รู้สึกเป็นเจ้าของป่า ไม่หวงแหนและนำไปสู่การทำลายป่าในที่สุด (เสนห์ และยศ บก., 2536) ส่วนในงานวิจัยวิวัฒนาการการรบกวนเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า เสนอว่าการสัมปทานได้เร่งและกระตุ้น

ให้ชาวบ้านตัดไม้และถางป่าเพิ่มขึ้นในสองรูปแบบ คือ หากสัมปทานทำไม้ในบริเวณที่มีชุมชนชาวบ้านอยู่เดิม ชาวบ้านจะรีบตัดไม้แข่งสัมปทานเพราะคิดว่าหากไม่รีบตัด ไม้มีค่าก็จะหมดไปจากชุมชน แต่หากบริเวณที่สัมปทานยังไม่มีชุมชนอยู่แต่เดิม การตัดฟันไม้ขนาดใหญ่และขนาดกลางโดยการสัมปทานจะเป็นการเอื้ออำนวยให้ชาวบ้านผู้เข้ามาภายหลังสามารถแผ้วถางไม้ขนาดเล็กและนำที่ดินมาใช้ทำการเกษตรได้ง่ายขึ้น (เจิมศักดิ์ บก., 2534) แม้ว่าการทำไม้ในป่าแม่ปอนจะไม่ถึงกับทำให้ผืนป่าโล่งเตียนเพราะเป็นการใช้วิธีเลือกตัดจึงยังคงเหลือไม้ขนาดเล็กเติบโตขึ้นมาแทน แต่การสัมปทานและการลักลอบตัดไม้ของชาวบ้านอยู่เรื่อย ๆ ก็ได้ทำให้สภาพป่าเสื่อมโทรมและแห้งแล้งมากขึ้น ซึ่งเอื้อต่อการเกิดไฟป่าเป็นอย่างดี ขณะเดียวกันคนเฒ่าคนแก่ในบ้านปะหั่วเสื่อยังระบุว่าสภาพป่าที่แห้งแล้งมากขึ้น และสภาพดินฟ้าอากาศในปัจจุบันได้ทำให้ไฟป่าซึ่งเคยเกิดเป็นประจำสร้างความเสียหายต่อผืนป่ามากขึ้นกว่าเดิม เพราะในสมัยก่อนหลังจากเกิดไฟป่าในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคมแล้วไม่นานหลังจากนั้นฝนจะตก แต่ในปัจจุบันฤดูแล้งยาวนานมากขึ้น ทำให้มีช่วงเวลาของการเกิดไฟป่ายาวนานกว่าเดิม กว่าที่จะถึงฤดูฝนก็ประมาณปลายเดือนพฤษภาคมถึงต้นเดือนมีนาคม ทำให้พืชพรรณที่ถูกไฟไหม้ไม่สามารถฟื้นตัวขึ้นมาทดแทนได้ทันเวลา จากสภาพป่าที่เสื่อมโทรมลงผนวกกับมาตรการการควบคุมอย่างเข้มงวดของรัฐ ได้ทำให้ใน 2-3 ปีที่ผ่านมา ชาวบ้านปะและชาวบ้านแม่ปอนประกาศอย่างเป็นทางการว่าจะยุติการลักลอบตัดไม้ขาย อย่างไรก็ตามในปัจจุบันก็ยังมีลักลอบตัดไม้เนื้อแข็งจากป่ามาสร้างบ้านเรือนและขายกันภายในชุมชนอยู่บ้าง

4.1.2 นโยบายเกี่ยวกับผืน

ผืนได้แพร่ระบาดในประเทศไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยตอนต้น หรือประมาณปี พ.ศ.1825 และในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นผืนได้ทำรายได้ให้แก่รัฐเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 4 รัฐได้ผูกขาดการค้าผืนแต่เพียงผู้เดียว การเสฟผืนเป็นที่นิยมตลอดมา จนกระทั่งในทศวรรษที่ 2480 รัฐบาลได้มีนโยบายสนับสนุนให้ชนกลุ่มน้อยในภาคเหนือทำการปลูกผืนป้อนโรงผืนในประเทศเพื่อลดการนำเข้าจากต่างประเทศ (ประสิทธิ์, 2541) การปลูกผืนได้แพร่หลายพร้อม ๆ กับการอพยพของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ลาหู่ เมี่ยน อาข่า ฯลฯ ที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงกว่า 1,000 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง จากประเทศจีน พม่า และลาว เข้าสู่ประเทศไทย นโยบายส่งเสริมการปลูกผืนของรัฐบาลได้ทำให้ชาวบ้านในเขตอำเภอจอมทองนิยมปลูกผืนกันอย่างกว้างขวาง นอกเหนือจากชาวม้งที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงและปลูกผืนเป็นหลักอยู่แต่เดิมแล้ว คนเมือง และปกากญอที่อยู่ในที่ต่ำกว่าก็พากันขึ้นไปปลูกผืนบนยอดดอยด้วยเช่นกัน

ชาวบ้านในเขตลุ่มน้ำแม่ปอนเริ่มทำไร่ฝิ่นกันประมาณปี พ.ศ.2481 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ชาว ม้งแม่ยะน้อยเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตต้นน้ำแม่ปอน และได้ปลูกฝิ่นในฐานะเป็นพืชเศรษฐกิจ หลักของชุมชน โดยปลูกในบริเวณยอดดอยหัวเสือ ซึ่งเป็นขุนห้วยแม่ปอน มีลักษณะเป็นป่าดิบ เขาที่มีความชุ่มชื้น สภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์สูง นอกจากชาวม้งแล้วยังมีคนเมืองบ้านปะขึ้น ไปทำไร่ฝิ่นบนยอดดอยหัวเสือในบริเวณใกล้เคียงกัน แต่เนื่องจากบริเวณที่ทำไร่ฝิ่นเป็นยอดดอยซึ่ง อยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านมาก ชาวบ้านต้องใช้วิธีเดินเท้าในระยะเวลาอันยาวนาน และต้องพักค้างแรมคราว ละหลายวันหลายคืน จึงมีชาวบ้านบ้านปะขึ้นไปทำไร่ฝิ่นประมาณ 4-5 รายเท่านั้น ส่วนชาว ปกากกญอนั้น ชาวบ้านจากทั้งบ้านกลาง บ้านห้วยวอก และบ้านสันดินแดง ต่างก็เคยปลูกฝิ่น ซึ่ง เริ่มต้นในสมัยอีไซ่รุ่นที่ 3 คือสมัยของปู่สี และปู่ใส โดยมีคนเมืองพื้นราบในอำเภอจอมทองเป็นผู้ ชักชวน และรับซื้อผลผลิตฝิ่น นอกจากการปลูกฝิ่นแล้ว ชาวปกากกญอนในสมัยนั้นยังนิยมการเสพ ฝิ่น มีทั้งที่ลักลอบเสพกันเอง และลงไปเสพในโรงยาฝิ่นที่ตัวอำเภอจอมทองซึ่งเป็นศูนย์กลางใน การซื้อขายและเสพฝิ่นอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ส่วนปกากกญอบ้านแม่ปอนนอกไม่เคยมีใคร ปลูกหรือเสพฝิ่นเลย เพราะสมาชิกทุกคนนับถือศาสนาคริสต์ซึ่งมีข้อกำหนดอย่างเคร่งครัด หากผู้ใด ละเมิดจะถูกลงโทษด้วยการถูกขับไล่ออกจากชุมชน

พื้นที่บริเวณขุนห้วยแม่ปอนที่มีการปลูกฝิ่นในสมัยนั้นไม่มีชุมชนตั้งอยู่ ผู้ที่เข้าไปปลูกฝิ่น ไม่ว่าจะเป็นคนเมืองพื้นราบ ปกากกญอ หรือม้งล้วนแต่มีถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ห่างไกลออกไป การเข้าไปใช้ที่ดินจึงเป็นเพียงชั่วคราวระยะเวลานั้น ๆ ทำให้ไม่มีใครคำนึงถึงการจัดการทรัพยากรอย่างเป็น ระบบเพื่ออนุรักษ์ป่าหรือที่ดินในบริเวณนั้นเอาไว้ใช้นาน ๆ ป่าดิบเขาที่อุดมสมบูรณ์นับ 5,000 ไร่ ได้ถูกโค่นทำลายเพื่อแปรสภาพเป็นไร่ฝิ่น มีการปลูกฝิ่นซ้ำหลายครั้งในพื้นที่เดิมจนดินเสื่อมสภาพ แล้วจึงปล่อยให้วัชพืชมืดขึ้นมากำจัดแทนซึ่งกลายเป็นเชื้อเพลิงอย่างดีสำหรับไฟป่าที่เกิดขึ้นใน ฤดูแล้ง อย่างไรก็ตามภายหลังจากชาวปกากกญอบ้านสันดินแดงได้นำสัตว์มาเลี้ยงในบริเวณดังกล่าว ตามด้วยการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยถาวร และได้ช่วยกันฟื้นฟูป่าบางส่วนให้ค่อย ๆ คืนสภาพขึ้นมา

รัฐบาลได้ปรับเปลี่ยนนโยบายเกี่ยวกับการปลูกฝิ่นภายใต้แรงกดดันของสหประชาชาติ ตั้งแต่ พ.ศ.2502 เป็นต้นมา จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้มีมาตรการยกเลิกการเสพและจำหน่ายฝิ่น อย่างจริงจัง ส่งผลให้โรงยาฝิ่นทั่วประเทศถูกสั่งปิด มีการริบผลผลิตจากฝิ่น เฝาะและวางระเบิดไร่ ฝิ่น รวมทั้งการจับกุมผู้ปลูกฝิ่นในเขตพื้นที่สูงหลายแห่งที่มีชาวเขาอยู่ เช่น จังหวัดพะเยา น่าน แพร่ เพชรบูรณ์ ฯลฯ (ปิ่นแก้ว, 2542) คนเมืองยุติการปลูกฝิ่นก่อน ตามด้วยปกากกญอ ส่วนม้งแม่ยะ น้อยยังคงปลูกฝิ่นกันต่อไป จนกระทั่งนโยบายการส่งเสริมพืชเศรษฐกิจเพื่อทดแทนการปลูกฝิ่นได้ ททยอยเข้าสู่พื้นที่สูงโดยโครงการร่วมมือระหว่างหน่วยงานของประเทศไทยกับองค์กรต่างประเทศ

โดยเฉพาะโครงการหลวง และโครงการไทย-นอร์เวย์ การปลูกฝิ่นของชาวม้งแมะน้อยได้ค่อย ๆ ลดลง และยุติลงอย่างถาวรประมาณปี พ.ศ.2528 เมื่อมีหน่วยทหารพรานเข้ามาทางท่าลายไร่ฝิ่น และปราบปรามการปลูกฝิ่นอย่างใกล้ชิดในบริเวณขุนน้ำแม่ปอน พื้นที่ไร่ฝิ่นได้ถูกปล่อยให้ฟื้นตัวตามธรรมชาติ ในปัจจุบันกลายเป็นป่าหญ้าคา และหลายพื้นที่พื้นสภาพมีไม้พุ่มจำพวกไม้ป่าขึ้นทดแทน

4.1.3 การส่งเสริมพืชเศรษฐกิจเพื่อทดแทนการปลูกฝิ่น

ภายใต้นโยบายการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อทดแทนการปลูกฝิ่น โดยความร่วมมือของโครงการระหว่างประเทศ ตั้งแต่ราวปี พ.ศ.2518 เป็นต้นมา มีผลต่อการปรับเปลี่ยนการใช้ที่ดินสำหรับการเกษตรบนพื้นที่สูง โดยเฉพาะในชุมชนม้งบ้านแมะน้อยที่เคยปลูกฝิ่นเป็นพืชหลัก มาตั้งแต่มีการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แถบนี้ ชาวม้งแมะน้อยค่อย ๆ ปรับลดพื้นที่การปลูกฝิ่นหันมาปลูกพืชผัก และไม้ผลตามการส่งเสริมของหน่วยงานต่าง ๆ โดยเน้นการปลูกกะหล่ำปลีเป็นหลัก เนื่องจากเป็นผักที่ไม่ซ้ำง่าย มีความทนทานต่อการขนส่งในระยะทางไกลบนเส้นทางที่ทุรกันดาร และมีตลาดรองรับที่ค่อนข้างแน่นอน นอกจากนั้นมีการปลูกไม้ผลอื่น ๆ เช่น ลิ้นจี่ และกาแฟ ควบคู่ไปกับการเลี้ยงสัตว์ การปลูกพืชพาณิชย์ต้องพึ่งพาเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย และยาปราบศัตรูพืช ซึ่งต้องใช้เงินลงทุนมาก ขณะที่กะหล่ำปลีมีราคาต่อกิโลกรัมค่อนข้างต่ำ ชาวบ้านจึงต้องแผ้วถางพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกในอาณาบริเวณกว้างเพื่อให้มีรายได้คุ้มค่าเงินที่ลงทุนไป อีกทั้งการใช้ปุ๋ยเคมีในการเพาะปลูกทำให้ไม่มีความจำเป็นต้องหมุนเวียนที่ดินเพื่อรอให้มีการฟื้นตัว และไม่ต้องเผาไร่เพื่อให้ได้ปุ๋ยจากขี้เถ้าอีกต่อไป การถูกควบคุมและจำกัดการขยายพื้นที่เพาะปลูกโดยหน่วยงานรัฐยังทำให้ชาวบ้านใช้ที่ดินอย่างเข้มข้นมากขึ้นโดยการเพาะปลูกในพื้นที่เดิมซ้ำ ๆ และใช้วิธีการขุดพลิกหน้าดินก่อนที่จะเพาะปลูกรอบใหม่ ซึ่งทำให้ไม่มีการปล่อยพื้นที่ให้กลายเป็นป่าหญ้าคาอีกต่อไป และทำให้มีโอกาสในการเกิดไฟป่าจากการทำเกษตรลดน้อยลงด้วย

แม้ว่าชาวม้งแมะน้อยจะปฏิบัติตามนโยบายการปราบปรามพืชเสพติดของรัฐโดยการเลิกปลูกฝิ่นมาปลูกพืชผัก แต่ต่อมาพวกเขาก็ต้องเผชิญกับปัญหาอันเนื่องมาจากนโยบายการอนุรักษ์ของรัฐ เมื่อพื้นที่อยู่อาศัย พื้นที่การเกษตร และพื้นที่ป่าของพวกเขาตกอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ ทั้งเขตอุทยานแห่งชาติ และพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1A ซึ่งรัฐไม่อนุญาตให้มีการอยู่อาศัย หรือทำกิจกรรมการเกษตรใด ๆ ทั้งสิ้น

4.1.4 การพัฒนาทางเศรษฐกิจ

สังคมหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วหลังจากมีการสร้างถนน อันเนื่องมาจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหลังปี พ.ศ.2500 ถนนมีส่วนสำคัญในการเปิดให้ระบบเศรษฐกิจโลกเข้าสู่หมู่บ้าน ในรูปของโรงสีที่เดินด้วยเครื่องยนต์ดีเซล รถแทรกเตอร์ ร้านขายของชำที่ส่งมาจากนอกประเทศ และรถบรรทุกที่เข้ามาขนของออกสู่ตลาด (อานันท์, 2527) ในนามของ “การปฏิวัติเขียว” ชาวบ้านปะได้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตเช่นเดียวกับคนเมืองส่วนใหญ่ในอำเภอจอมทอง โดยการหันมาทำการเพาะปลูกอย่างเข้มข้นขึ้น ภายใต้เงื่อนไขของการเติบโตของตลาดการส่งออก และการเติบโตของอุตสาหกรรมภายในประเทศ ในพื้นที่ชลประทานได้ขยายรอบการเพาะปลูกจากที่เคยทำนาปีละหนึ่งครั้ง เปลี่ยนเป็นการทำนา และปลูกพืชเศรษฐกิจ 2-3 ครั้งต่อปี มีการหันมาปลูกข้าวสายพันธุ์ใหม่ เช่น กข.6 หรือสันป่าตอง แทนพันธุ์พื้นเมือง คือ พันธุ์ดอเลย พันธุ์สายหลวง และพันธุ์ดอยน มีการทำนาปรัง ปลูกพืชพาณิชย์ เช่น ถั่วเหลือง ถั่วลิสง หอม กระเทียม ควบคู่กับการใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ ในการเพาะปลูก เช่น การใช้รถแทรกเตอร์และปั๊มสูบน้ำ การปลูกพืชผลเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เป็นตัวเงินมากขึ้น ขณะเดียวกันก็มีพ่อค้าเข้าไปส่งเสริมการปลูกพืชพาณิชย์เหล่านี้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การให้ยืมเงิน เมล็ดพันธุ์ โดยมีเงื่อนไขให้เกษตรกรต้องขายผลผลิตให้ นอกจากการปลูกพืชดังกล่าวในที่นาชลประทานแล้ว ในพื้นที่ดอนบางส่วนชาวบ้านยังแผ้วถางเพื่อทำสวนลำไย ซึ่งเป็นไม้ผลเพื่อการค้าที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วในเขตอำเภอจอมทองนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2518 เป็นต้นมา นอกจากนั้นยังมีการปลูกพืชผักสวนครัว เช่น พริก ผักกาด และมะเขือเทศ เพื่อการค้าในท้องถิ่นด้วยเช่นกัน

นอกจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตภายในหมู่บ้านแล้ว ในตัวอำเภอจอมทองเองจากที่เคยอยู่ใกล้ชิดกับป่าก็มีการเปลี่ยนแปลงสภาพไปเป็นเมือง มีการขยายตัวของที่อยู่อาศัย โรงงานอุตสาหกรรม และอาคารพาณิชย์ที่เพิ่มขึ้น การขยายตัวของเมืองส่งผลให้มีชาวบ้านในหมู่บ้านบางส่วนโดยเฉพาะคนหนุ่มสาวออกไปรับจ้างใช้แรงงานนอกชุมชนทั้งในภาคและนอกภาคการเกษตร เช่น การรับจ้างก่อสร้าง การรับจ้างปีด้นลำไยเพื่อเก็บผลผลิต การรับจ้างทำงานในโครงการหลวง ชลประทาน และฟาร์มหมู ซึ่งได้ค่าแรงวันละ 150-200 บาท ขณะที่ความต้องการทางด้านการศึกษาทำให้เยาวชนส่วนใหญ่ออกไปเรียนในอำเภอจอมทอง จนถึงอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ด้วยการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตดังกล่าวชาวบ้านส่วนใหญ่จึงมีช่วงเวลาว่างน้อยลง ส่งผลให้มีการพึ่งพาป่าในการดำรงชีวิตน้อยลง ขณะเดียวกันก็มีแรงจูงใจในการเก็บหาของป่าเพื่อนำไปขายน้อยลงด้วย เพราะการหาของป่าทำรายได้ให้น้อยกว่าการทำงานรับจ้างอย่างมาก ซึ่งเงื่อนไข

ต่าง ๆ เหล่านี้มีผลต่อที่ทำให้ความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับไฟฟ้าเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะในแง่การใช้ไฟฟ้าเพื่อช่วยในการเก็บหาอาหาร ซึ่งมีแนวโน้มลดลงกว่าในอดีต

ตาราง 4.1 ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านปะแบงตามลักษณะการถือครองที่ดินทำกินและอาชีพ

ลักษณะการถือครองที่ดินและอาชีพ	จำนวนครอบครัว	นาไร่/ครอบครัว	สวนไร่/ครอบครัว	หมายเหตุ
มีที่ทำกินพอ	40	4-7	1-2	-
มีที่ทำกินน้อย	40	1	-	-
เลี้ยงวัว-ควาย	5			รับจ้างเลี้ยงแบบฝากิ่ง มีวัว-ควาย ครอบครัวละ 30 ตัว
รับจ้างประจำ	15			รับจ้างโครงการหลวง, กรมชลประทาน, ฟาร์มหมู
รับจ้างรายวัน	20	-	-	เก็บลำไย, ก่อสร้าง

ที่มา : สัมภาษณ์นายสว่าง มากมูลมา ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านปะ

อย่างไรก็ตามป่ายังคงเป็นแหล่งอาหาร และแหล่งรายได้สำคัญสำหรับผู้ที่มีที่ดินในการเพาะปลูกน้อย และผู้ที่ไม่มียาได้จากแหล่งอื่น ผลผลิตจากป่ายังเป็นที่ต้องการของชาวบ้านภายในชุมชนจนถึงตลาดในตัวอำเภอ เพราะไม่ว่าโอกาสในการเข้าไปเก็บหาอาหารป่าจะลดลงเพียงใด ความนิยมในการบริโภคอาหารจากป่าของชาวบ้านปะยังคงไม่เปลี่ยนแปลง ผู้ที่มีฐานะดี หรือไม่มีเวลาในการเข้าป่า ยังนิยมบริโภคเห็ด และผักป่า โดยรอซื้อจากเพื่อนบ้านที่ไปเก็บหาขายภายในชุมชน

4.1.5 นโยบายการอนุรักษ์

ท่ามกลางกระแสการอนุรักษ์ที่แพร่หลายในประเทศไทยตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 2520 และการขยายของภาคเมืองที่ใหญ่โตขึ้นเรื่อย ๆ ส่งผลให้เขตป่าอนุรักษ์โดยเฉพาะอุทยานแห่งชาติได้

รับความสำคัญมากขึ้นเป็นลำดับ ทั้งในฐานะของการเป็นแหล่งเก็บรวบรวมทรัพยากรธรรมชาติอันทรงคุณค่า หายาก หรือใกล้จะสูญพันธุ์ ซึ่งพื้นที่เมืองมีอาจเก็บรักษาไว้ได้ หรือการเป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจให้แก่ผู้คนที่แสวงหาความสงบเพียงชั่วคราวยามต้องการหลีกเลี่ยงความวุ่นวายจากเมืองใหญ่ ตลอดจนเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้คนเมืองซึ่งอยู่ห่างไกลได้มีโอกาสเข้าไปสัมผัสกับบรรยากาศของ “ธรรมชาติ” และชื่นชมทรัพยากรหายากที่ถูกเก็บรักษาไว้เหล่านั้น

อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ถูกประกาศจัดตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ.2515 โดยมีการระบุขอบเขตของพื้นที่อุทยานแนบท้ายพระราชกฤษฎีกาที่ประกาศจัดตั้ง อย่างไรก็ตามในการประกาศพื้นที่อุทยานนั้น มิได้มีการเดินสำรวจพื้นที่ว่ามีชุมชนตั้งอยู่หรือไม่ ใช้เพียงการประกาศเขตอุทยานทับลงบนพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติซึ่งมีสมมติฐานว่าไม่มีประชาชนตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาตินั้น เพราะเป็นพื้นที่ที่ยังไม่มีใครได้ถือกรรมสิทธิ์ตามประมวลกฎหมายที่ดิน อย่างไรก็ตาม การประกาศอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ได้ทำให้ชุมชนท้องถิ่นถึง 5,625 คน ต้องตกอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย และกลายเป็นผู้มีความผิดโดยไม่รู้ตัว การประกาศจัดตั้งอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ในระยะแรก ยังมิได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนที่อยู่ในเขตอุทยานมากนัก ทั้งนี้เพราะเส้นทางการคมนาคมยังไม่สะดวกทำให้รัฐเข้าไปควบคุมชาวบ้านในเขตป่าที่ลึกเข้าไปได้ยาก ต่อเมื่อปลายทศวรรษที่ 2520 ได้มีนโยบายระดับประเทศในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าอย่างเข้มข้น ขณะที่สาธารณูปโภคต่าง ๆ เช่น ถนน และไฟฟ้า ของชุมชนในเขตป่าก็ได้รับการพัฒนาจนสะดวกสบายมากขึ้น เจ้าหน้าที่รัฐจึงสามารถเข้าไปควบคุมชุมชนในเขตป่าได้อย่างใกล้ชิด

มาตรการอนุรักษ์ในช่วงแรกที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนในเขตป่าโดยตรงคือ มติคณะรัฐมนตรีวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ.2528 ว่าด้วยการกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำปิง-วัง ซึ่งนำมาสู่การจัดพื้นที่ลุ่มน้ำโดยแบ่งออกเป็นชั้น 1A 1B 2 3 4 และ 5 โดยใช้เกณฑ์ทางภูมิศาสตร์ ได้แก่ ลักษณะทางธรณีวิทยา ความลาดชัน ระดับความสูง ชนิดดิน หิน และป่า พื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1A ถูกระบุว่ามีความล่อแหลมที่สุด และเชื่อว่าเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของพื้นที่รับน้ำในที่ราบ ได้ถูกประกาศให้เป็นเขตอนุรักษ์ ห้ามดำเนินกิจกรรมการพัฒนา หรือการเกษตรใด ๆ ทั้งสิ้น ต่อมามีการประกาศใช้นโยบายป่าไม้แห่งชาติ โดยมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ.2528 ซึ่งกำหนดให้มีพื้นที่ป่าไม้ทั่วประเทศอย่างน้อยในอัตราร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งประเทศ แบ่งเป็นป่าเพื่อการอนุรักษ์ร้อยละ 15 และป่าเพื่อเศรษฐกิจร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศ ต่อมาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535- 2539) ได้มีการปรับเปลี่ยนสัดส่วนตัวเลขใหม่โดยให้พื้นที่ป่าอนุรักษ์เป็นร้อยละ 25 และป่าเศรษฐกิจเป็นร้อยละ 15 ของพื้นที่ทั้งประเทศ ซึ่งนำไปสู่การตราพระราช

กฤษฎีกาประกาศเพิ่ม และขยายพื้นที่เดิมของอุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทั่วประเทศ ช่วงเวลาเดียวกันนั่นเอง ประเด็นเรื่องลุ่มน้ำยังถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นวิกฤติของปี พ.ศ.2533 อันเนื่องมาจากไม่กี่ปีที่ผ่านมาได้เกิดความแห้งแล้งขึ้นในภาคเหนือ ระดับน้ำในเขื่อนภูมิพลและเขื่อนสิริกิติ์ ซึ่งรับน้ำจากภูเขาในภาคเหนือ เพื่อทำหน้าที่ผลิตไฟฟ้า และจ่ายน้ำให้แก่ที่ราบลุ่มเจ้าพระยาก็ลดลงอย่างมาก (Kanok and Benjawan, 1994) ส่งผลให้การอนุรักษ์ป่าไม้ในพื้นที่ลุ่มน้ำปิง วัง ยม และน่าน เป็นประเด็นที่สาธารณชนให้ความสำคัญอย่างกว้างขวาง

นโยบายการอนุรักษ์ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2526 เมื่อกรมป่าไม้ได้ตั้งหน่วยพิทักษ์ป่าด่าน 3 ระหว่างทางขึ้นบ้านแม่ยะน้อย เป็นด่านตรวจนักท่องเที่ยวที่จะขึ้นไปน้ำตกแม่ยะ ซึ่งเป็นทางผ่านในการเดินทางไปยังบ้านแม่ยะน้อย ส่วนทางผ่านเข้าบ้านแม่ปอนมีการตั้งหน่วยพิทักษ์ป่าด่าน 4 ในปี พ.ศ.2526 เพื่อควบคุมการลักลอบตัดไม้เถื่อนของชาวบ้าน ด้านทั้งสองมีบ้านพักชั่วคราว มีเจ้าหน้าที่ประจำการตลอด 24 ชั่วโมง อย่างไรก็ตามการมีด่านตรวจเหล่านี้ไม่ได้ทำให้ชาวบ้านรู้สึกถูกคุกคามอย่างเข้มงวดเท่ากับการมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาทำงานมวลชนสัมพันธ์และลาดตระเวนในป่าบริเวณหมู่บ้านอยู่เสมอ มีการควบคุมการทำไม้ ล่าสัตว์ เก็บหาของป่า ตลอดจนควบคุมการเผาป่าอย่างเคร่งครัดขึ้น นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่เข้มงวดตรวจตราการใช้ทรัพยากรในป่าของชาวบ้านแล้ว นับตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ.2535 เจ้าหน้าที่การปกครองในอำเภอจอมทองยังมีคำสั่งไปยังผู้ใหญ่บ้าน ให้ควบคุมการใช้ทรัพยากรของลูกบ้านอย่างเข้มงวด และสั่งการให้ลดพื้นที่การเกษตรในเขตป่า โดยเฉพาะการทำไร่หมุนเวียนของชาวปกากญอ

หมู่บ้านปะแม้วว่าจะไม่ได้ตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ แต่ชาวบ้านก็ได้เข้าไปเก็บหาของป่าในเขตป่าของอุทยานฯ อยู่เสมอ ตั้งแต่มีการตั้งหน่วยพิทักษ์ป่าด่าน 4 ชาวบ้านได้ถูกควบคุมเรื่องการเก็บหาหน่อไม้ การหาเห็ด และการล่าสัตว์ อย่างเข้มงวด ดังเช่น การใช้ไม้สร้างบ้านนอกจากจะต้องขออนุญาตต่อสมาชิกอบต.และผู้ใหญ่บ้านแล้ว ชาวบ้านจะต้องขออนุญาตเจ้าหน้าที่หน่วยพิทักษ์ป่าบ้านแม่ปอนด้วย แม้แต่การใช้ไม้พื้นกรณีที่ต้องเผาศพ ญาติผู้ตายต้องนำไปมรณะบัตรไปเป็นหลักฐานยืนยันต่อเจ้าหน้าที่เพื่อขออนุญาตเก็บพื้นจากป่า การถูกควบคุมดังกล่าวทำให้ชาวบ้านรู้สึกอึดอัด เพราะต้องหลบ ๆ ซ่อน ๆ และเฝ้าระวังเจ้าหน้าที่อยู่ตลอดเวลา ดังที่พ่อหลวงรัตน์ อุตตะมะ ผู้ใหญ่บ้านบ้านปะ ได้สะท้อนถึงความไม่พอใจต่อการเข้มงวดของเจ้าหน้าที่ว่า

“ก่อนเจ้าหน้าที่จะทำอะไรน่าจะคุยกับชาวบ้านก่อน ตอนนี้ชาวบ้านมีปัญหาเรื่องการใช้ป่า และที่ทำกิน เจ้าหน้าที่มักจะเข้าไปตรวจตราเฉพาะริมถนนที่เข้าไปง่าย ๆ จะ

ปักแนวเขตก็ไม่ยอมบอกให้ชาวบ้านรู้ ไม่ปรึกษาผู้นำชาวบ้านก่อน มีปัญหาแล้วค่อยมาทีหลัง น่าจะมาคุยมาปรึกษากับชาวบ้าน และช่วยกันหาทางออกให้ชาวบ้าน"

ชุมชนบ้านแม่ปอนในทั้งสามห่อมบ้าน คือ บ้านกลาง บ้านสันดินแดง และบ้านหัววอก นั้นตั้งอยู่ลึกเข้าไปในป่า แม้ในปัจจุบันก็ยังนับว่าอยู่ห่างไกลจากอำนาจการปกครองของรัฐ ชาวบ้านจึงค่อนข้างมีอิสระในการดำรงชีวิตและการใช้ทรัพยากรในเขตป่า ในขณะที่บ้านแม่ปอนนอก อยู่ใกล้กับตัวอำเภอมากกว่ากลุ่มบ้านอื่น ๆ มีระบบสาธารณูปโภคที่ก้าวหน้า โดยเฉพาะถนนหนทางที่ค่อนข้างสะดวกสบาย ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐจากหน่วยงานต่าง ๆ เดินทางเข้าไปในหมู่บ้านได้ง่าย ส่งผลให้ชุมชนแม่ปอนนอกถูกรัฐควบคุมอย่างใกล้ชิด และนับเป็นด่านแรกที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายต่าง ๆ ของรัฐ ก่อนที่จะส่งผ่านข้อมูลข่าวสารไปยังบ้านสันดินแดง บ้านกลาง และบ้านหัววอก ในลำดับต่อไป

นโยบายสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนปกากญอคือการควบคุมการใช้ที่ดินในเขตป่า เจ้าหน้าที่รัฐพยายามที่จะกำจัดการทำไร่หมุนเวียนเพราะเห็นว่าเป็นระบบการเกษตรที่มีการตัดฟันต้นไม้โค่นทำลายป่า ผลจากการถูกควบคุมทำให้ชาวบ้านแม่ปอนนอกพยายามลดพื้นที่การทำไร่หมุนเวียนเปลี่ยนมาปรับพื้นที่ทำนาขั้นบันได พัฒนาระบบเหมืองฝายขนาดเล็กเพื่อทดน้ำเข้านา และทำสวนกันมากขึ้น จนกระทั่งในปัจจุบันชาวบ้านแม่ปอนนอกเลิกทำไร่หมุนเวียนกันทุกครัวเรือน ส่วนชาวบ้านแม่ปอนในทั้งสามห่อมบ้านยังคงทำไร่หมุนเวียนเป็นหลัก ผสมผสานกับการทำนา ทำสวน การลดพื้นที่การทำไร่หมุนเวียน เท่ากับเป็นการลดการเผาไร่ และลดโอกาสในการเกิดไฟป่าอันเนื่องมาจากการเผาไร่ให้น้อยลงด้วย การทำนาและสวนมีการเผาวัชพืชในนาอยู่บ้าง แต่การเผาดังกล่าวมีโอกาสน้อยมากที่จะเกิดการลุกลามจนเป็นไฟป่า

ส่วนบ้านแม่ะน้อย ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเกษตรมาตั้งแต่สมัยที่รัฐมีนโยบายลดการปลูกฝิ่นแล้ว อย่างไรก็ตามภายใต้นโยบายการอนุรักษ์ ก็ทำให้ชาวบ้านถูกควบคุมการใช้ที่ดินมากขึ้น โดยถูกจำกัดการขยายพื้นที่เพาะปลูก ซึ่งทำให้มีการใช้ที่ดินในการเพาะปลูกอย่างเข้มข้นโดยการปลูกพืชหมุนเวียนอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี และใช้การไถพรวนพลิกหน้าดินก่อนทำการเพาะปลูก ไม่มีการใช้ไฟเผาวัชพืชก่อนการเพาะปลูกอีกต่อไป

4.1.6 การดำเนินการควบคุมไฟป่าของสถานีควบคุมไฟป่าดอยอินทนนท์

นอกเหนือจากหน่วยงานอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์แล้ว หน่วยงานอีกแห่งหนึ่งที่เกี่ยวข้องกรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่มีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบในการดูแลรักษา

ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ได้แก่ สถานีควบคุมไฟป่าดอยอินทนนท์ ซึ่งทำหน้าที่หลักในด้านการควบคุมไฟป่า สถานีควบคุมไฟป่าดอยอินทนนท์จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2529 หลังจากการประกาศอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ได้ 14 ปี อยู่ภายใต้การบังคับการของศูนย์ควบคุมไฟป่าภาคเหนือในสังกัดสำนักควบคุมไฟป่าและภัยธรรมชาติ ของกรมป่าไม้ ซึ่งจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2525

แผนงานที่ผ่านมาในการจัดการไฟป่าของสถานีควบคุมไฟป่าดอยอินทนนท์ สอดคล้องกับแนวนโยบายการควบคุมไฟป่าในระดับชาติ คือเน้นในด้านการดับไฟป่า และการป้องกันไฟป่าโดยการรณรงค์ประชาสัมพันธ์ โดยเริ่มหันมาเน้นงานด้านการรณรงค์ ประชาสัมพันธ์ แทนการดับไฟป่าเพียงอย่างเดียวในช่วงสิบปีที่ผ่านมา งบประมาณที่สถานีควบคุมไฟป่าดอยอินทนนท์ได้รับเป็นเงินกว่า 2 ล้านบาท (ปี พ.ศ.2542) ส่วนใหญ่ใช้จ่ายในการจัดจ้างพนักงานดับไฟในตำแหน่งลูกจ้างชั่วคราว ในฤดูไฟ (ธันวาคม-เมษายน) ประมาณ 70 คน ส่วนหลังฤดูไฟ (พฤษภาคม-พฤศจิกายน) จัดจ้างพนักงานในตำแหน่งลูกจ้างชั่วคราวเช่นกันแต่ทำงานด้านการประชาสัมพันธ์ ประมาณ 20 คน อัตราค่าจ้างมี 4 ระดับ คือ 120,130,150 และ 170 บาท/คน/วัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะงานและความสามารถของพนักงาน งบประมาณนอกเหนือจากนั้นใช้จ่ายไปกับงานรณรงค์ ประชาสัมพันธ์ และให้การศึกษา อัตราค่าจ้างของเจ้าพนักงานป่าไม้ที่ประจำสถานีควบคุมไฟป่าดอยอินทนนท์มีทั้งสิ้น 5 คน

การปฏิบัติหน้าที่ของสถานีควบคุมไฟป่าดอยอินทนนท์เน้นในสองด้านสำคัญ ด้านแรกคือการป้องกันไฟป่า โดยเน้นการรณรงค์ และให้การศึกษาแก่ชาวบ้านในท้องถิ่น และนักท่องเที่ยวด้วยการทำสื่อประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ เช่น การทำป้ายโฆษณาข้างถนนขึ้นดอยอินทนนท์ การทำโฆษณาสั้น ๆ ออกอากาศผ่านคลื่นวิทยุ การจัดทำของชำร่วย เช่น ดินสอ สติกเกอร์ แจกชาวบ้าน การจัดฝึกอบรมอาสาป้องกันไฟป่าซึ่งเป็นตัวแทนของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ โดยจัดส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปทำการฝึกอบรมในหมู่บ้าน และการให้การศึกษาตามโรงเรียนต่าง ๆ ในท้องถิ่น เนื้อหาของหลักสูตรการฝึกอบรมเน้นการให้ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับไฟป่า ผลเสียของไฟป่า และเทคนิควิธีการดับไฟ สำหรับการให้การศึกษาตามโรงเรียนนั้นดำเนินการมาตั้งแต่ประมาณปี 2538 โดยทางสถานีได้ประสานกับโรงเรียนต่าง ๆ ในท้องที่อำเภอจอมทอง แล้วจัดชุดวิทยากรของสถานีควบคุมไฟป่าดอยอินทนนท์ จำนวน 5 คน ไปให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องการอนุรักษ์ป่า และไฟป่า นอกจากนั้นแล้วการป้องกันไฟป่ายังดำเนินการด้วยการจัดการเชื้อเพลิง ได้แก่ การทำแนวกันไฟบริเวณสันเขา สองข้างทาง ขนานกับแนวถนน โดยห่างจากถนนประมาณ 100-200 เมตร ตั้งแต่กิโลเมตรที่ 8 ถึง กิโลเมตรที่ 17 ซึ่งนับได้ว่าเป็นช่วง

ที่สุ่มเสี่ยงต่อการเกิดไฟอย่างยิ่ง, การชิงเผากำจัดเศษซากใบไม้แห้งก่อนที่จะเกิดไฟไหม้ตามธรรมชาติแล้วลูกกลมจนยากที่จะควบคุม โดยเฉพาะในพื้นที่ป่าบริเวณบ้านแม่หอยใน (บ้านคนเมือง) ซึ่งเป็นสภาพป่าเบญจพรรณ และป่าเต็งรัง, และการลาดตระเวนตรวจไฟ โดยการจัดเวรยามในการตรวจไฟตั้งแต่ปลายเดือนธันวาคม – กลางเดือนพฤษภาคม ใช้วิธีการตรวจ 3 วิธีคือ 1) ตั้งหอดูไฟ 5 จุด 2) เดินเท้าตรวจไฟ 3) ใช้รถจักรยานยนต์ 5 คันลาดตระเวนตรวจไฟ และแจ้งผลการตรวจทุก ๆ 20 นาที หากทางสถานีทราบเหตุไฟป่าจะระดมหมุดดับไฟไปทำการดับไฟป่า และในบางช่วงที่เกิดไฟป่าถี่มากผิดปกติ ทางสถานีจะประสานไปยังศูนย์ควบคุมไฟป่าภาคเหนือ เพื่อขอสนับสนุนเฮลิคอปเตอร์ตรวจไฟ ซึ่งทางศูนย์มีอยู่ 2 ลำ ทางสถานีได้เตรียมจุดจอดเฮลิคอปเตอร์ในเขตดอยอินทนนท์ไว้ 4 จุด

แนวทางในการปฏิบัติหน้าที่ของสถานีควบคุมไฟป่าดอยอินทนนท์ในด้านที่สอง คือการดับไฟป่า เมื่อได้รับแจ้งเหตุการณ์เกิดไฟป่า หมุดดับไฟ ซึ่งเป็นลูกจ้างชั่วคราวของสถานีฯ จะเดินทางไปดับไฟ โดยใช้รถปิกอัพที่มีอยู่ 4 คัน ทำการบรรทุกเจ้าพนักงานและอุปกรณ์ต่าง ๆ ได้แก่ ไม้ดับไฟ กระบอกฉีดน้ำ คราด ฯลฯ ไปยังสถานที่เกิดเหตุ ตลอดจนประสานงานไปยังหน่วยงานต่าง ๆ เช่น ศูนย์ควบคุมไฟป่าภาคเหนือ และหน่วยดับเพลิงของอำเภอจอมทอง เพื่อขอความช่วยเหลือในการจัดกำลังเจ้าหน้าที่ และพาหนะที่จำเป็น

การดำเนินงานของสถานีควบคุมไฟป่าดอยอินทนนท์ เป็นกรณีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นกระบวนการควบคุมไฟป่าในระดับปฏิบัติการ ซึ่งตอบสนองต่อนโยบายในระดับประเทศ คือเน้นการป้องกันและดับไฟป่า ในส่วนของการดับไฟนั้นเน้นการพึ่งพาและพัฒนาเทคโนโลยีต่าง ๆ ในการตรวจหาและดับไฟ ส่วนการป้องกันนั้นมียุทธศาสตร์อยู่สองกลุ่มสำคัญ ได้แก่ นักท่องเที่ยวและชาวบ้านในท้องถิ่น ดังสะท้อนจากการทำป้ายประชาสัมพันธ์ให้ร่วมกันป้องกันไฟป่าอย่างมาก ภายระหว่างเส้นทางขึ้นดอยอินทนนท์สำหรับนักท่องเที่ยว และใช้วิธีการรณรงค์ด้วยสื่อต่าง ๆ และการจัดฝึกอบรมสำหรับชาวบ้านในท้องถิ่น การควบคุมไฟป่าของสถานีฯจึงเป็นการดำเนินงานภายใต้แนวคิด 2 แบบคือ Technocentrism ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเทคโนโลยีในการควบคุมธรรมชาติ และแนวคิดในแบบสิ่งแวดล้อมนิยมที่มองว่าคนยากจนในท้องถิ่นเป็นต้นเหตุสำคัญของปัญหาสิ่งแวดล้อม อันเนื่องมาจากการขาดความรู้ หรือไร้จิตสำนึก ซึ่งความรู้ที่รัฐให้การยอมรับนั้นมีพื้นฐานมาจากวิทยาศาสตร์ไม่ว่าจะเป็น ความหมาย ชนิด พฤติกรรม สาเหตุ และทฤษฎีในการควบคุมไฟป่า ซึ่งปรากฏอยู่ในหลักสูตรการฝึกอบรมอาสาป้องกันไฟป่า ขณะที่ละเลยต่อภูมิปัญญาในการจัดการไฟของชุมชนท้องถิ่น มิได้คำนึงว่าชาวบ้านที่อยู่กับป่าซึ่งมีอยู่เป็น

จำนวนมากนั้นมีมุมมอง ความเชื่อ หรือความรู้ต่อป่า และไฟป่าอย่างไร นอกจากนั้นยังเป็นที่น่าสังเกตว่าแม้เจ้าหน้าที่รัฐ หรือนักวิชาการป่าไม้ จะยอมรับว่าไฟป่านั้นมีทั้งคุณและโทษ แต่การจัดการไฟในระดับปฏิบัติการกลับให้ความสำคัญเฉพาะด้านที่เป็นโทษจึงมุ่งเน้นไปที่การป้องกันและดับไฟ โดยเรียกว่า "การควบคุมไฟ" มิใช่ "การจัดการไฟ"

เมื่อพิจารณาถึงงบประมาณที่ใช้ในระดับพื้นที่ซึ่งเป็นเงินประมาณ 2 ล้านบาทบาทต่อปีนั้น พบว่าส่วนใหญ่ใช้ไปกับการจัดจ้างพนักงานเพื่อทำหน้าที่ดับไฟ ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายสิ้นเปลืองที่เกิดขึ้นอย่างซ้ำซากเป็นประจำทุกปี โดยไม่ได้ก่อให้เกิดความก้าวหน้าในการพัฒนางานแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามหากยังไม่มีการเปลี่ยนทิศทางการปฏิบัติงานในลักษณะเช่นนี้ สถานะก็มิแนวนุ่มที่ จะมีความต้องการเจ้าหน้าที่ในการลาดตระเวนหรือดับไฟเพิ่มขึ้น เพราะไฟป่ายังคงเกิดขึ้นทุกปี และมีความรุนแรงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งก็จะทำให้มีความต้องการงบประมาณเพื่อใช้ในการดับไฟเพิ่มมากขึ้นทุกปีด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ยังไม่นับรวมค่าใช้จ่ายจากหน่วยงานอื่น ๆ ที่ได้รับการประสานงานให้ช่วยเหลือ เช่น ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับรถดับเพลิง เฮลิคอปเตอร์ลาดตระเวน และดับไฟ เป็นต้น ขณะเดียวกันก็มิแนวนุ่มว่าจะมีการพัฒนางานด้านการรณรงค์ประชาสัมพันธ์เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะงานให้การศึกษาสู่ชุมชน ซึ่งก็ทำให้มีความต้องการงบประมาณในส่วนนี้เพิ่มขึ้นเช่นกัน

งานด้านการรณรงค์ประชาสัมพันธ์สู่ชุมชนโดยสถานีควบคุมไฟป่าดอยอินทนนท์นั้น ได้ส่งผลกระทบต่อแนวคิด แนวทางการจัดการไฟป่าของชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากการผ่านหลักสูตรการฝึกอบรมอาสาป้องกันไฟป่าที่ทางสถานีจัดขึ้น ชาวบ้านในท้องถิ่นหลายแห่ง รวมทั้งกรณีศึกษาสามหมู่บ้านได้รับแนวคิดเกี่ยวกับไฟป่าในแบบของรัฐ ที่เล็งเห็นเฉพาะด้านที่เป็นโทษของไฟป่า จึงนำไปสู่การพัฒนาแบบแผนในการป้องกันและดับไฟป่าในด้านต่าง ๆ เช่น การทำแนวกันไฟ การตั้งกฎเกณฑ์ภายในชุมชนว่าห้ามเผาป่า และการไปร่วมดับไฟป่า เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีชาวบ้านในท้องถิ่นหลายแห่งโดยเฉพาะชาวปกากญอที่ไปรับจ้างทำงานที่สถานีควบคุมไฟป่าดอยอินทนนท์ ทำให้มีโอกาสสัมผัสกับแนวทางการควบคุมไฟป่าในแบบของรัฐอย่างใกล้ชิด ผลที่เกิดขึ้นมีทั้งผู้ที่ยอมรับเอาวิถีคิดในแบบของรัฐ และมีทั้งผู้ที่ยังได้ใกล้ชิดยิ่งเห็นข้อบกพร่องและปฏิเสธแนวทางของรัฐมากขึ้นกว่าเดิม

สำหรับกรณีศึกษาทั้งสามชุมชน ตัวแทนชาวบ้านหมู่บ้านละ 7-10 คนได้ผ่านหลักสูตรการฝึกอบรมของสถานีควบคุมไฟป่าดอยอินทนนท์ ในปี พ.ศ.2535 โดยตัวแทนชาวบ้านปะ และบ้านแม่ปอน เข้ารับการฝึกอบรมพร้อมกัน ณ วัดพระบาท เหนือหมู่บ้านบะ ส่วนบ้านแม่ยะชะย๋ เจ เด่นวิท ได้จัดชุดฝึกอบรมเข้าไปเปิดการอบรมในหมู่บ้าน แม้ว่าการอบรมแต่ละแห่งใช้เวลาเพียง 1 วัน แต่ก็นับว่าได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนอย่างมาก เพราะภายหลังจากการเปิดฝึกอบรม

ปรากฏว่าแต่ละชุมชนได้พัฒนาแนวทางและกิจกรรมในการควบคุมไฟป่าภายในชุมชนอย่างเป็นทางการมากยิ่งขึ้น จากที่เคยมีการป้องกันหรือช่วยกันดับไฟป่าบ้าง แต่ก็ทำกันอย่างไม่สม่ำเสมอ และไม่ได้มีการกำหนดกฎเกณฑ์ที่ชัดเจน

4.2 องค์การชุมชน และการจัดการไฟป่าในปัจจุบัน

วิถีชีวิตต่อไฟป่าและแนวทางในการจัดการไฟป่าในปัจจุบันของสามชุมชนกรณีศึกษานั้น เป็นแนวทางที่พัฒนาขึ้นมาภายใต้เงื่อนไขของพลวัตทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งทำให้ชุมชนมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต และความสัมพันธ์ต่อป่าในรูปแบบใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพื้นที่ป่าในท้องถิ่นไม่ได้เป็นเพียงแหล่งพึ่งพาอาศัยที่ชุมชนจะสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์อย่างเสรีได้อีกต่อไป หากแต่เป็นพื้นที่ที่กำลังถูกขังระหว่างการเข้าถึงและเข้าครอบครองระหว่างกลุ่มผลประโยชน์หลายกลุ่ม จึงจำเป็นอย่างยิ่งยวดที่ชุมชนท้องถิ่นจะต้องให้ความสำคัญในการดูแลปกป้องป่าทั้งเพื่อให้มีทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์ไว้ใช้อย่างยั่งยืน และเพื่อให้ชุมชนมีความชอบธรรมเหนือกว่ากลุ่มผลประโยชน์อื่น ๆ ในการเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าได้ต่อไป

ก่อนหน้านี้ที่จะได้รับการฝึกอบรมจากสถานีควบคุมไฟป่าดอยอินทนนท์ ชาวบ้านได้มีแนวทางในการป้องกันและดับไฟป่าอยู่บ้าง เช่น ปกากญอและมังจะทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ไร่ก่อนที่จะเผาไร่ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในป่าหลายแห่งช่วยกันดับไฟในป่าธรรมชาติหากเห็นว่าไฟป่าที่เกิดขึ้นมีโอกาสจะลุกลามเข้าสู่ชุมชนจนสร้างความเสียหายแก่ทรัพย์สิน หรือพื้นที่การเกษตร เป็นต้น แต่การปฏิบัติเหล่านั้นก็ได้กระทำกันอย่างสม่ำเสมอ หรือเคร่งครัดมากนัก จนกระทั่งได้มีการฝึกอบรมของสถานีควบคุมไฟป่าดอยอินทนนท์ อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่าทั้งสามชุมชนมีแบบแผนในการจัดการไฟป่าที่ชัดเจนและเข้มแข็งแตกต่างกันไป ทั้ง ๆ ที่สถานีควบคุมไฟป่าดอยอินทนนท์ จะเข้าไปปฏิบัติหน้าที่ลักษณะเดียวกันในพื้นที่สามชุมชนในช่วงเวลาไล่เลี่ยกัน และเมื่อพิจารณาไปถึงแบบแผนการจัดการทรัพยากรด้านอื่น ๆ ก็พบว่าก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ชุมชนมังและปกากญอ ได้พัฒนาแบบแผนในการอนุรักษ์ทรัพยากรที่ชัดเจนกว่าชุมชนคนเมือง ทั้งนี้ผลการศึกษาของโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ “ป่าชุมชนในประเทศไทย” ได้เสนอว่าเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีการสร้างกลไกในการจัดการทรัพยากรที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมเกิดจากจิตสำนึกในการรักษาป่า อันเป็นปฏิกิริยาต่อการรุกรานหรือการเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรจากบุคคลภายนอกชุมชน (เสนห์ และยศ, 2536) กล่าวคือภายใต้ต้นนโยบายการอนุรักษ์ชุดเดียวกัน “ชาวเขา” ได้รับแรงกดดันจากการถูกควบคุมการใช้ทรัพยากรโดยกฎหมายและนโยบายของรัฐที่เข้มงวดมากกว่าคนเมือง ส่วนหนึ่งเป็นเพราะภาพลักษณ์ของชาวเขาที่ถูกผูกติดอยู่กับปัญหา

ความมั่นคงของชาติ การตัดไม้ทำลายป่า ไร่เลื่อนลอย และปัญหายาเสพติด อีกทั้งชุมชนแม่เย่น้อย และชุมชนปากกญอแม่ปอน ยังตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1A 1B 2 และ 3 ขณะที่คนเมืองบ้านแม่ปอนนั้นตั้งอยู่นอกเขตอุทยาน และเป็นเพียงพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 4 เท่านั้น เมื่อพิจารณาตามนี้ สาเหตุในการหันมาพัฒนาแบบแผนในการควบคุมไฟป่าของแต่ละชุมชนจึงมิได้เกิดขึ้นจากการผ่านหลักสูตรการฝึกอบรมของสถานีควบคุมไฟป่าเพียงอย่างเดียว หรือแม้แต่สาเหตุของการห่วงใยต่อสภาพความเสื่อมโทรมผืนป่าดังที่ชาวบ้านหลายคนได้อธิบายว่า พวกเขาหันมาให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์และควบคุมไฟป่าเนื่องจากเห็นว่าป่ามีความแห้งแล้งเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนเกรงกันว่าขุนน้ำจะแห้งขอดในไม่ช้าก็ยังไม่ใช่เหตุผลที่มีน้ำหนักเพียงพอ แรงกดดันจากนโยบายการอนุรักษ์ของรัฐ และการถูกตั้งข้อกล่าวหาจากคนภายนอกว่าคนในป่าเป็นตัวการตัดไม้ทำลายและเผาป่า นับว่าเป็นเงื่อนไขประการสำคัญในการพัฒนาแบบแผนการจัดการทรัพยากรที่มีอาจมองข้ามไปได้ โดยเฉพาะกับ “ชาวเขา” ที่ถูกนโยบายรัฐและสาธารณชนโดยทั่วไปมองว่าเป็น “คนอื่น” (the other) ของสังคมไทย การพัฒนาแบบแผนในการจัดการไฟป่า นับเป็นความพยายามของชาวบ้านในการสร้างอัตลักษณ์ของตนขึ้นมาใหม่ในฐานะของ “นักอนุรักษ์” หรือผู้ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อตอบโต้กับข้อกล่าวหาทั้งปวง โดยมีเป้าหมายที่จะรอดพ้นจากการถูกควบคุมและคุกคามจากเจ้าหน้าที่รัฐ และสร้างความชอบธรรมให้แก่กลุ่มของตนเองในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่นได้ต่อไป

การดำเนินกิจกรรมในการป้องกันและควบคุมไฟป่า เป็นการแสดงออกถึงความพยายามของชาวบ้านในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ และยังเป็นการอ้างสิทธิของชาวบ้านเหนือพื้นที่ป่า เพราะท่ามกลางการแสดงตัวว่าชาวบ้านเป็นผู้ดูแลรักษาป่า ก็เท่ากับเป็นการแสดงตัวว่าชาวบ้านเป็นผู้มีความชอบธรรมในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าด้วย แม้ว่าพื้นที่ดังกล่าวจะถูกรัฐอ้างสิทธิการเป็นเจ้าของโดยการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติแล้วก็ตาม กิจกรรมแรกเริ่มของการป้องกันไฟป่าคือการทำร่วมกันทำแนวกันไฟในเขตป่าธรรมชาติรอบหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ เป็นการปรับเปลี่ยนจากที่เคยทำแนวกันไฟเฉพาะรอบพื้นที่ทำกินของใครของมัน ชาวบ้านปะทำแนวกันไฟในป่าที่ห่างออกไปจากหมู่บ้าน 1 กิโลเมตรโดยรอบ ชาวบ้านแม่ปอนทำแนวกันไฟรอบขอบเขตของหมู่บ้าน ส่วนชาวบ้านแม่เย่น้อยได้ร่วมกันทำแนวกันไฟยาวประมาณ 10 กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ 4,000 ไร่ พร้อมทั้งจัดเวรยามเฝ้าระวังไฟป่า ซึ่งพ่อหลวงโชคชัย วิวัฒน์พนากุล จากบ้านแม่เย่น้อยให้เหตุผลในการทำแนวกันไฟป่าว่า “สมัยก่อนที่ไม่มีแนวกันไฟ เกิดไฟมากก็ดับไม่ไหว ก็เลยคิดทำแนวกันไฟ” หมู่บ้านแม่ปอนและหมู่บ้านแม่เย่น้อยนั้นทำแนวกันไฟในฤดูแล้งเป็นประจำทุกปี แต่หมู่บ้านปะทำแนวกันไฟเป็นบางปี

แนวทางการป้องกันและควบคุมไฟฟ้าในด้านอื่น ๆ นอกเหนือจากการทำแนวกันไฟคือการรณรงค์และประชาสัมพันธ์ โดยผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ทำหน้าที่ประกาศผ่านหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้านในช่วงฤดูแล้งที่มักเกิดไฟป่า เพื่อขอความร่วมมือจากชาวบ้านในการช่วยสอดส่องดูแลและป้องกันไฟป่า ให้น้ำมันไม่ให้เลิกเผาป่า หรืออาศัยเวทีประชุมของหมู่บ้านซึ่งมีอยู่เป็นประจำเพื่อทำความเข้าใจและขอความร่วมมือจากชาวบ้านในการช่วยกันป้องกันไฟป่า หากมีผู้พบเห็นไฟป่าในเขตป่าของชาวบ้านก็จะไปแจ้งผู้นำเพื่อประกาศให้ชาวบ้านไปช่วยกันดับไฟ

ในแต่ละชุมชนจะมีกลุ่มบุคคลที่ได้รับความไว้วางใจจากสมาชิกในชุมชนถูกเสนอชื่อและแต่งตั้งให้เป็นคณะกรรมการในการควบคุมไฟฟ้า เพื่อให้มีหน้าที่รับผิดชอบในการในการดูแลป้องกันและดับไฟป่า โดยมีอำนาจในการกำหนดวันเวลาในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันทั้งชุมชนและเรียกกระตมคนเข้าร่วมกิจกรรม เช่น การทำแนวกันไฟ หรือการดับไฟป่า และการพิจารณาโทษผู้ที่ละเมิดกฎเกณฑ์ของชุมชนกรณีมีผู้ไม่เข้าร่วมกิจกรรม หรือมีผู้ลักลอบเผาป่า เป็นต้น กฎเกณฑ์ในการดับไฟป่านั้นได้มาจากการกำหนดร่วมกันของคนในชุมชน ได้รับการยอมรับในฐานะเป็นข้อตกลงร่วมที่สมาชิกทั้งชุมชนจะเคารพและปฏิบัติตาม ซึ่งในทางปฏิบัติจริงแล้วชาวบ้านจะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของชุมชนอย่างเคร่งครัดมากกว่ากฎหมาย ทั้งนี้เนื่องจากมีกลไกภายในชุมชนในการควบคุมกันอย่างใกล้ชิด ทั้งจากกรรมการหมู่บ้าน และชาวบ้านด้วยตนเอง และมาตรการในการลงโทษนอกจากจะเป็นการตักเตือน หรือการปรับแล้ว ยังมีมาตรการทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อความรู้สึกของชาวบ้านอย่างมาก เช่น การที่เพื่อนบ้านไม่ยอมเข้าร่วมพิธีกรรมกับครอบครัวผู้กระทำผิด หรือการไม่ให้ผู้กระทำผิดเข้าร่วมพิธีกรรมหรือประเพณีของชุมชน การไม่คบค้าสมาคมด้วย เป็นต้น ขณะที่การควบคุมทางกฎหมายโดยรัฐนั้นนับว่ามีความห่างไกลจากวิถีชีวิตของชาวบ้าน เจ้าหน้าที่รัฐเองก็อยู่ห่างไกลเข้าถึงตัวชาวบ้านได้ลำบาก เช่นหากมีการลักลอบเผาป่าเจ้าหน้าที่จะไม่สามารถจับผู้กระทำผิดได้ทัน

หมู่บ้านแม่ปอน มีกฎระเบียบเกี่ยวกับการควบคุมไฟฟ้าอยู่ในกฎระเบียบในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่

- ห้ามการเผาป่าในเขตบริเวณหมู่บ้านโดยเด็ดขาด ผู้เผาป่าจะถูกปรับ 5,000 บาทขึ้นไป และถูกดำเนินคดีตามกฎหมายต่อไป
- ชาวบ้านมีหน้าที่ร่วมกิจกรรมการทำแนวกันไฟ และการดับไฟป่าในเขตหมู่บ้าน โดยให้ส่งตัวแทนมาร่วมกิจกรรมครัวเรือนละ 1 คน ครัวเรือนใดไม่ส่งตัวแทนมาร่วมกิจกรรมทำแนวกันไฟ หรือดับไฟป่าจะต้องเสียค่าปรับวันละ 100 บาท (เงินค่าปรับที่ได้จะนำไปจัดซื้อเสบียงสนับสนุนในระหว่างการทำกิจกรรม)

ส่วนหมู่บ้านแม่ยะน้อยมีคณะกรรมการหมู่บ้านทำหน้าที่ในการดูแลรักษาความสงบ ร่วมกันพัฒนาหมู่บ้าน ดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม รวมทั้งป้องกันไฟฟ้า คณะกรรมการหมู่บ้าน มีผู้ใหญ่บ้าน เป็นประธาน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นที่ปรึกษา และมีกรรมการในฝ่ายต่าง ๆ ฝ่ายละ 2 คน ซึ่งกรรมการไฟฟ้า ได้แก่ นายหลือ แซ่ยะ และนายปอ แซ่วะหน้าที่สำคัญคือการกำหนดวันที่จะทำแนวกันไฟ และสอดส่องดูแลป้องกันไฟฟ้า มีกฎระเบียบในการควบคุมไฟฟ้า ซึ่งร่วมกันกำหนดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2536 เป็นต้นมา ได้แก่

- ถ้าจะเผาไรต้องทำแนวกันไฟรอบไรก่อนเผาทุกครั้ง
- ก่อนเผาไรต้องแจ้งให้กรรมการหมู่บ้านทราบล่วงหน้าเพื่อจัดคนไปช่วยเผาระวัง
- หากเกิดไฟไหม้ป่าจากการเผาไรจะถูกคณะกรรมการหมู่บ้านสอบสวน และถูกปรับ
- หากเกิดไฟไหม้ป่า สมาชิกในหมู่บ้านอย่างน้อยครัวเรือนละ 1 คน รวมทั้งกลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มแม่บ้าน ต้องช่วยกันไปดับไฟ ครัวเรือนใดที่ไม่ไปจะถูกปรับวันละ 100 บาท

นอกจากนั้นชาวบ้านแม่ยะน้อยยังมีการจัดทำแผนที่แสดงขอบเขตป่าของชุมชน โดยวาดขอบเขตลงบนแผนที่ทหารมาตราส่วน 1:50,000 มีการระบุตำแหน่งแนวกันไฟลงในแผนที่ด้วยเส้นสีแดง ซึ่งแนวกันไฟนั้นเป็นเส้นเดียวกับเส้นขอบเขตของชุมชน

ส่วนหมู่บ้านปะ ไมได้มีกฎระเบียบ หรือคณะกรรมการควบคุมไฟฟ้าโดยเฉพาะ แต่อาศัยกลไกของคณะกรรมการหมู่บ้านซึ่งมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน ทำหน้าที่ในการควบคุมดูแล

การจัดการและควบคุมไฟฟ้าของชาวบ้านได้รับการสนับสนุนจากรัฐในด้านอุปกรณ์ดับไฟฟ้า ได้แก่ ครอบ (เครื่องมือด้านหนึ่งเป็นคราด ด้านหนึ่งเป็นจอบ) ถังฉีดน้ำ และไม้ตบไฟ โดยมีการจัดทำที่เก็บอุปกรณ์ดับไฟประจำหมู่บ้านเพื่อความสะดวกในการหยิบใช้ ชาวบ้านจะเบิกอุปกรณ์ดับไฟจากสถานีควบคุมไฟฟ้าดอยอินทนนท์มาเก็บไว้ในช่วงฤดูแล้งเพื่อนำไปใช้ดับไฟกรณีที่เกิดไฟฟ้า และนำส่งคืนให้ทางสถานีหลังจากหมดฤดูไฟฟ้า และเมื่อชาวบ้านจะดำเนินกิจกรรมการทำแนวกันไฟในแต่ละครั้งก็จะประสานไปยังสถานีควบคุมไฟฟ้าดอยอินทนนท์ ซึ่งทางสถานีก็จะบริจาคอาหารกระป๋องสนับสนุนเป็นอาหารมื้อกลางวันในระหว่างการทำกิจกรรม แต่ชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้านบอกว่าอาหารกระป๋องที่ได้รับบริจาคนั้นน้อยเกินไป ชาวบ้านต้องไปขอรับบริจาคเพิ่มเติมจากแหล่งอื่น เช่น การขอจากสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล หรือผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น

การที่ชาวบ้านดำเนินกิจกรรมในการป้องกันไฟป่า นั้น เป็นแนวทางที่สอดคล้องกับนโยบายของรัฐที่สนับสนุนให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่ามากขึ้น โดยเฉพาะนโยบายของสถานีควบคุมไฟป่าดอยอินทนนท์ที่ได้เข้าไปฝึกอบรมให้แก่ชาวบ้าน สนับสนุนให้ชาวบ้านทำแนวกันไฟ และกระตุ้นให้ชาวบ้านมีความรักและหวงแหนป่า อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานของสถานีควบคุมไฟป่าที่นั่นกลับมีความขัดแย้งกับแนวทางของอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ เพราะหมู่บ้านที่สถานีควบคุมไฟป่าเข้าไปส่งเสริมนั้นตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ ทั้งบ้านแม่ปอนและบ้านแม่ยะน้อย ส่วนบ้านปะชาวบ้านก็ได้ใช้ประโยชน์จากผืนป่าในเขตอุทยานแห่งชาติตลอดมา ซึ่งตามพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.2504 มีข้อห้ามมิให้ชาวบ้านอยู่อาศัย และใช้ประโยชน์จากป่า ขณะที่กรมป่าเองก็มีนโยบายเร่งรัดการอพยพคนออกจากเขตป่าอนุรักษ์เหล่านี้ ดังนั้น หากเป็นไปตามกฎหมายและนโยบายดังกล่าวแล้ว ชาวบ้านทั้งสามกรณีศึกษาถือเป็นชุมชนต้องห้ามในการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ในเขตป่าดังกล่าวแม้แต่การทำแนวกันไฟก็ตาม ปรากฏการณ์นี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงความลักลั่นระหว่างนโยบายของหน่วยงานรัฐต่างองค์กร ซึ่งมีผลทำให้ชาวบ้านจำนวนไม่น้อยที่เกิดความสับสน จนถึงความรู้สึกต่อต้านไม่อยากร่วมดูแลรักษาป่า เพราะรู้ว่าชาวบ้านมีเพียงหน้าที่ในการดูแลรักษา แต่ไม่มีสิทธิในการใช้ประโยชน์ ยิ่งไปกว่านั้นวันหนึ่งข้างหน้ายังอาจจะถูกอพยพออกจากผืนป่าที่ได้ดูแลรักษาอีกด้วย

4.3 นิยามไฟป่าที่เปลี่ยนแปลงไป และผลกระทบที่เกิดขึ้น

"สมัยก่อนคนไม่เอาใจใส่เรื่องไฟไหม้ มีไฟป่าเยอะมาก ไม่ค่อยมีคนไปดับ ปัจจุบันชาวบ้านเห็นความสำคัญขึ้น คนในหมู่บ้านอาจจะเคยเป็นสาเหตุของไฟป่าจากการเผาไร่ แต่เดี๋ยวนี้ไม่มีแล้ว เพราะจะทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ไร่ " (พ่อหลวงโชคชัย วิวัฒน์พนากุล บ้านแม่ยะน้อย)

"ปัญหาไฟป่าจำเป็นต้องจัดการ ถ้าปล่อยไว้จะแห้งแล้งมากขึ้น ทุกวันนี้ผลกระทบเกิดขึ้นแล้ว" (พ่อหลวงรัตน์ อุตตะมะ บ้านปะ)

การปรับเปลี่ยนวิธีคิดเกี่ยวกับไฟป่าของชุมชนดังตัวอย่างข้างต้น สาเหตุประการหนึ่งเกิดจาก มุมมองหรือการรับรู้ต่อ "ป่า" ของชาวบ้านที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ ในอดีตชาวบ้านโดยเฉพาะคนเมืองได้ให้ความสำคัญต่อป่าในฐานะเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติ ซึ่งมีความสำคัญต่อชุมชนไม่น้อยไปกว่าการเพาะปลูก การจุดไฟเผาเพื่อกระตุ้นการเกิดอาหารป่าจึงนับเป็นวิถีทาง

ในการทำมาหากินอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านต่างยึดถือปฏิบัติกันโดยทั่วไป ขณะที่ปริมาณน้ำสำหรับการเกษตรยังเพียงพอ สภาพภูมิอากาศยังเอื้ออำนวยต่อการทำการผลิตเป็นอย่างดี แต่ในสมัยปัจจุบันแม้ว่าอาหารจากป่ายังคงมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชุมชนอยู่ไม่น้อย แต่ระบบการเกษตรและอาชีพในด้านอื่น ๆ เช่น การรับจ้าง เริ่มมีความสำคัญมากขึ้น การหาอาหารจากป่าจึงนับเป็นเพียงทางเลือกในการยังชีพที่มีความสำคัญในลำดับรอง ๆ ลงไป ป่าถูกให้คุณค่าในรูปแบบใหม่ในฐานะเป็น “แหล่งต้นน้ำลำธาร” ที่มีความสำคัญต่อระบบการผลิต ขณะที่ปัญหาการขาดแคลนน้ำในการเกษตรเริ่มทวีความรุนแรงมากขึ้น จนกระทั่งการจุดไฟเผาป่าได้ถูกมองว่าเป็นการกระทำที่ควรละเว้น เพราะจะส่งผลกระทบต่อปริมาณน้ำในการทำเกษตร

นอกจากนั้นแล้วการมีปฏิสัมพันธ์กับรัฐมากขึ้นทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ ยังมีผลสำคัญอย่างยิ่งต่อการปรับเปลี่ยนทัศนคติของชาวบ้านต่อไฟป่า ซึ่งนอกจากจะทำให้ชาวบ้านมีการพัฒนาแบบแผนในการจัดการไฟป่าในระดับการปฏิบัติดังที่ได้กล่าวไปในข้างต้นแล้ว ยังมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในระดับวิถีคิดของชาวบ้าน กล่าวคือชาวบ้านโดยเฉพาะกลุ่มผู้นำ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิก อบต. ได้หันมาให้ความสำคัญต่อผลกระทบในด้านลบของไฟป่ามากขึ้น โดยใช้วิธีการอธิบายในลักษณะที่คล้ายคลึงกับการอธิบายของเจ้าหน้าที่รัฐภายใต้อิทธิพลของวิถีคิดแบบ “การอนุรักษ์” กระแสหลัก ซึ่งให้ความสำคัญต่อด้านที่เป็นโทษของไฟป่ามากกว่าด้านที่เป็นคุณ เช่น

“ไฟป่าทำให้ไม้ที่อยู่ในป่าตายเยอะ สัตว์ป่าตาย ถ้าฝนตกน้ำจะไหลไปเลย ถ้าไฟไหม้ไหม้พื้นที่ตกลงมาจะซึมเข้าไปในดิน... สาเหตุของไฟป่ามาจากคนล่าสัตว์ หามดแดง คนที่มีอาชีพหากินกับป่า หาไม้พิน ของป่า ฯลฯ” (นิรันดร์ มณีไพรสณฑ์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านแม่ปอน)

“ไฟป่าเกิดจากมือมนุษย์ ส่วนใหญ่เป็นคนในท้องถิ่นนั่นแหละ บางทีอาจจะไม่ตั้งใจ บางทีเขาหากินกับป่า ก่อไฟไว้แล้วไม่ดับ” (พ่อหลวงธงชัย นันติแสง บ้านตาดมีน)

ในปัจจุบันชาวบ้านทุกคนรู้ว่าการเผาป่าเป็นการกระทำที่มีความผิดร้ายแรง ทั้งผิดต่อกฎหมายและผิดต่อกฎระเบียบของหมู่บ้าน ชาวบ้านที่เคยหากินกับป่าเริ่มถูกเพ่งเล็งจากชาวบ้านด้วยกันเอง ผู้ที่เข้าไปล่าสัตว์หรือเก็บหาของป่าจะถูกจับจ้องว่าได้แอบเผาป่าหรือไม่ ซึ่งมีทั้งผู้ที่มองอย่างเข้าใจ และผู้ที่แสดงความไม่พอใจ ชาวบ้านที่หากินกับป่าจึงนอกจากจะต้องหลบซ่อนเจ้า

หน้าที่ป่าไม้ และคณะกรรมการของหมู่บ้านแล้ว ยังต้องระแวงระวังการถูกประณามจากชาวบ้านที่ไปทำแนวกันไฟและต้องไปร่วมดับไฟป่าอย่างยากลำบากอีกด้วย ดังนั้นเมื่อมีคนจากนอกชุมชนเข้าไปตามเกี่ยวกับการเผาป่า พวกเขาจะไม่ค่อยเปิดเผยความจริง แต่ก็บอกอย่างเป็นนัยว่าพวกเขาเชื่อว่าการเผาป่านั้นเกิดประโยชน์ต่อการทำมาหากิน เช่น ผู้วิจัยได้พบป่าคนหนึ่งที่กลับมาจากป่าและกำลังเดินเร่ขายผักหวานให้แก่ชาวบ้านในหมู่บ้าน ผู้วิจัยถามว่าถ้าเผาป่าแล้วผักหวานจะแตกยอดดีจริงหรือไม่ ป้าตอบว่า “ก็เป็นบ่หื้อเผา เขาก็บ่จ้างจะว่าจะใด” (ก็เขาไม่ให้เผา เราก็ไม่รู้ว่าจะว่ายังไง)

แม้ว่าในการเกิดไฟป่าแต่ละครั้งจะไม่สามารถจับตัวผู้เผาป่า หรือหาพยานหลักฐานมายืนยันความผิดได้ แต่ชาวบ้านเองจะรู้กันดีว่าใครเป็นผู้ทำความผิด การว่ากล่าวตักเตือน หรือ การขอร้องผ่านหอกระจายเสียงของหมู่บ้าน มิได้เป็นวิธีการแก้ไขปัญหาคือดีสำหรับบางหมู่บ้านเช่นบ้านปะ เพราะยังมีการตักเตือนก็คล้ายกับยังเป็นการยุยงให้มีการเผาป่ากันมากขึ้น ดังที่พ่อหลวงบ้านตั้งข้อสังเกตว่าปีใดที่มีการประชาสัมพันธ์มากก็จะมี การแก่งจูดไฟเผาป่ามากแต่ในปีที่ไม่มีการประชาสัมพันธ์จะเกิดไฟป่าน้อยลง

“พอมีคนไปอบรมไฟป่า พวกที่ไม่ได้ไปอบรมก็แก่ง หรือไม่มีพวกที่ซัดใจกับป่าไม้ที่มาเข้มงวดเรื่องเก็บหัว เก็บหน่อ ยิ่งประชาสัมพันธ์ยิ่งเป็นการยุยงให้ชาวบ้านเผาป่ามากขึ้น เพราะมีชาวบ้านที่หากินกับป่าเยอะ พอไม่ประชาสัมพันธ์แล้วดีขึ้น ไฟป่าน้อยลง”
(พ่อหลวงรัตน์ อุดตะมะ บ้านปะ)

กล่าวได้ว่าการที่ชาวบ้านปรับเอาแนวคิด และแนวทางการควบคุมไฟป่าของรัฐมาใช้ มีส่วนทำให้เกิดปัญหาขึ้นภายในชุมชน ทั้งปัญหาในการใช้ประโยชน์จากป่าของชาวบ้านบางคนก็ประสบกับความยากลำบากมากขึ้น และปัญหาจากความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านด้วยกันเองซึ่งมีทั้งผู้ยอมรับแนวการปฏิบัติแบบใหม่ และผู้ที่ยังคงยึดมั่นกับวิถีการดำรงชีวิตและการใช้ทรัพยากรในแบบเดิม รูปธรรมความขัดแย้งปรากฏชัดจากที่มีการลักลอบเผาป่าเพื่อกลั่นแกล้งกัน โดยชาวบ้านที่ไม่พอใจกรรมการหมู่บ้าน หรืออาสาสมัครป้องกันไฟป่า ก็เผาป่าเพื่อแกล้งกลุ่มคนเหล่านั้นให้ทำงานหนักมากขึ้น อีกทั้งยังมีการเผาป่าเพื่อแกล้งเจ้าหน้าที่เพราะไม่พอใจที่มาควบคุมการใช้ป่าของชาวบ้าน

นอกจากภายในหมู่บ้านเดียวกันแล้ว ระหว่างหมู่บ้านก็ยังมี ความขัดแย้งกันมากขึ้น เช่น ปกกาญจน์บ้านแม่ปอน และมังบ้านแม่ะน้อย กล่าวหาคนเมืองว่าเผาป่าเพราะเก็บหาของป่า และ

ล่าสัตว์ไปขาย คนเมืองบ้านปะก็ประมาณว่าปกากญอ เมาป่าทำอะไรเลื่อนลอย มั่งปลุกกะหล่ำ ทำลายต้นน้ำ ตัวอย่างเหล่านี้เป็นความบาดหมางที่เพิ่มขึ้น โดยมีได้มีสาเหตุมาจากการปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อไฟฟ้าเพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากยังรวมถึงการรับอิทธิพลจากวาทกรรม “การอนุรักษ์” ที่ผ่านมาจากนโยบายของรัฐซึ่งจะกล่าวถึงในบทต่อไป

อย่างไรก็ตาม การที่ชาวบ้านได้นำเอาแบบแผนในการควบคุมไฟฟ้าของรัฐมาปรับใช้ภายในชุมชน มิได้หมายความว่าพวกเขาจะยอมรับต่อระบบความรู้หรือการจัดการแบบของรัฐทั้งหมด ในทางตรงกันข้ามชาวบ้านได้มีการวิพากษ์วิจารณ์การปฏิบัติหน้าที่ของหน่วยงานรัฐมาโดยตลอด นับตั้งแต่การวิจารณ์ว่าเครื่องมือและอุปกรณ์ในการดับไฟที่รัฐใช้ไม่มีประสิทธิภาพ และมีน้ำหนักมากเกินไปไม่เหมาะสำหรับการนำขึ้นไปดับไฟบนดอยสูง บางปีจึงพบว่าชาวบ้านไม่กระตือรือร้นที่จะไปขอเบิกอุปกรณ์ดับไฟป่าจากสถานีควบคุมไฟป่าดอยอินทนนท์มาเก็บไว้ในที่เก็บอุปกรณ์ประจำหมู่บ้าน ในการขึ้นไปดับไฟป่าจริง ๆ ชาวบ้านจะนำเพียงกระตักน้ำและมีดพร้าติดตัวไป และตัดกิ่งไม้ใบปามาใช้ในการตบไฟ ซึ่งสะดวกและมีน้ำหนักน้อยกว่า อีกทั้งไม่ต้องเป็นภาระในการนำกลับบ้าน หรือการตั้งข้อสังเกตว่าเจ้าหน้าที่ที่ได้รับเงินเดือนทำงานไม่เต็มที่ แต่ชาวบ้านไม่มีเงินค่าจ้างกลับทำงานได้ดีกว่า เช่น เจ้าหน้าที่ไม่ไปร่วมทำแนวกันไฟกับชาวบ้าน หลายครั้งที่ชาวบ้านแจ้งเหตุไฟป่าแต่เจ้าหน้าที่ไม่สนใจกลับไปปล่อยให้ชาวบ้านดับไฟกันเพียงลำพัง เป็นต้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ในหลายแห่งจึงเสนอว่ารัฐไม่ควรสูญเสียงบประมาณในการจัดจ้างเจ้าหน้าที่ควบคุมไฟป่า แต่ควรนำงบประมาณดังกล่าวมาสนับสนุนด้านสวัสดิการ หรือจัดจ้างชาวบ้านในท้องถิ่นที่มีความรักและห่วงแหนป่าอยู่แล้วให้ช่วยดูแลรักษาป่าจะเกิดความคุ้มค่ามากกว่า

“เวลามีไฟป่า(เจ้าหน้าที่)ป่าไม้ที่กินเงินเดือนทำไมไม่ดูแล ต้องให้ชาวบ้านไปดับไฟ เจ้าหน้าที่ควรสนับสนุนสวัสดิการให้ชาวบ้านเป็นค่าอาหารกลางวันก็ยังมี” (พ่อหลวงรัตน์ อุตตะมะ บ้านปะ)

“3-4 วันที่ผ่านมา เกิดไฟป่าบนดอยหัวเสือไกลมาก วิฑูไปบอก (เจ้าหน้าที่) ป่าไม้แล้ว แต่เขาบอกว่าไกล ไม่ไปดับ ชาวบ้านก็ไปไม่ไหว พอฝนตก ไฟไหม้อยู่หนึ่งวันจึงดับไปเอง” (นิรันดร์ มณีไพรสณฑ์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านปะ)

“ที่หน่วยปลูกป่ากิโลเมตรที่ห้ามีไฟลามมาทุกปี คิดว่า(เจ้าหน้าที่)ป่าไม้นั้นแหละที่เผาเอง เพราะปีไหนไฟไม่เข้าจะไ้ดับบ่น้อย ปีไหนไฟเข้าไ้ดับบมาก” (ดวงแก้ว แซ่ลี สมาชิก อบต.บ้านแม่ยะน้อย)

ข้อกล่าวหาในลักษณะนี้มีไ้ได้เป็นความเห็นของชาวบ้านในชุมชนกรณีศึกษาสามแห่งนี้ไ้เท่านั้น หากยังพบไ้จากชาวบ้านที่อยู่ในป่าหลายแห่งในภาคเหนือ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีความขัดแย้งในวิธีคิด และแนวทางการจัดการป่าระหว่างชาวบ้านกับรัฐอย่างเข้มข้น เช่น

“หน่วยงานไฟป่าเป็นผู้ก่อไฟเอง เพราะถ้าเกิดไฟย้อมไ้ดับประมาณตามมามากขึ้น คืออยากไ้ของใหม่ต้องทำลายของเก่า” (ก้านอนันต์ ดวงแก้ว เรือน ตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอบ้านออน จังหวัดเชียงใหม่)

“หน่วยงานของรัฐไม่ไ้คอยสนับสนุนและไ้ความร่วมมือกับชาวบ้าน เห็นไฟไหม้ป่ายังไม่ช่วยกันดับ ทั้ง ๆ ที่ชาวบ้านไม่มีอุปกรณ์เพียงพอ” (สมชาติ หลักแหลม ปากกญอบ้านกลาง ตำบลบ้านดง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง)

คำอธิบายเหล่านี้เกิดขึ้นทั้งจากประสบการณ์ตรงที่ชาวบ้านไปพบเห็นด้วยตนเอง การที่ชาวบ้านบางคนเคยเป็นลูกจ้างของสถานีควบคุมไฟป่า หรือมีญาติพี่น้องที่เคยเป็นลูกจ้างกลับมาเล่าให้ฟัง หรือการสันนิษฐานขึ้นมาเอง ไม่ว่าข้อกล่าวหาเหล่านี้จะเป็นความจริงหรือไม่ก็ตาม การสร้างคำอธิบายในลักษณะนี้ก็นับเป็นวิธีหนึ่งที่ชาวบ้านในท้องถิ่นเลือกใช้ในปกป้องตนเองและตอบไ้ต่อการถูกกล่าวหาจากผู้อื่นอยู่เสมอว่าตนเป็นต้นเหตุของปัญหาไฟป่า และปัญหาสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ และนับเป็นยุทธวิธีการต่อสู้ของกลุ่มชนที่ไ้ยอมอำนาจอีกรูปแบบหนึ่งที่นอกเหนือไปจากการเผชิญหน้า การเดินขบวนประท้วง หรือการไ้ความรุนแรง ซึ่งเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป ชาวบ้านพยายามสร้างความจริงอีกชุดหนึ่งขึ้นมาต่อสู้ความจริงที่รัฐสร้างขึ้น และพยายามที่จะลดล้างความชอบธรรมในการดูแลและจัดการป่าของรัฐ โดยอธิบายว่าเจ้าหน้าที่และหน่วยงานของรัฐต่างหากที่เป็นตัวการของปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติที่แท้จริง ระบบความรู้เทคโนโลยี และบุคลากรที่รัฐไ้ใช้ไม่มีประสิทธิภาพพอที่จะรักษาป่าไ้ ทั้งนี้เพราะเจ้าหน้าที่ดูแลรักษาป่าด้วยเงื่อนไขของหน้าที่และผลประโยชน์ จึงมิไ้มีความรักและห่วงเห่นป่าอย่างแท้จริง เหมือนกับชาวบ้านที่ต้องพึ่งพาป่าในการดำรงชีวิต

ปัจจุบันความรู้ และแนวทางในการจัดการไฟฟ้าของรัฐ กับชุมชนท้องถิ่นยังอยู่ในช่วงเวลาของการปะทะประสานซึ่งกันและกัน ชาวบ้านยอมรับที่จะปรับใช้แนวทางของรัฐมากยิ่งขึ้น ขณะที่รัฐเองก็ได้หันมาให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนเพิ่มขึ้น เช่นมีการสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชาวบ้านดำเนินการและการเน้นการฝึกอบรมแก่ผู้นำชาวบ้าน อย่างไรก็ตาม โอกาสการมีส่วนร่วมที่รัฐหยิบยื่นให้แก่ชุมชนท้องถิ่นนั้น เป็นเพียงการมีส่วนร่วมในระดับการปฏิบัติการ หากให้การมีส่วนร่วมในการคิด วางแผน หรือการตัดสินใจไม่ ภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นซึ่งด้อยอำนาจยังคงถูกบดบังด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่กลายเป็นเครื่องมือในการยืนยันถึงความถูกต้องและการมีหลักการ ควบคู่กับการใช้อำนาจเข้าจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น

4.4 สรุป

ภูมิปัญญาในการจัดการไฟฟ้าของชุมชนท้องถิ่น พัฒนาขึ้นมาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตกับของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ วิถีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป พร้อม ๆ กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลง ส่งผลอย่างยิ่งต่อการปรับเปลี่ยนองค์ความรู้ในการจัดการไฟฟ้า การปรับเปลี่ยนที่เกิดขึ้นเนื่องจากการเรียนรู้ และตัดสินใจโดยตัวของชาวบ้านเอง ย่อมมีความสอดคล้องกับเงื่อนไขตามสภาพความเป็นจริง อันนำมาซึ่งความสมดุลและยั่งยืนทั้งต่อระบบชีวิตของคน ชุมชน และระบบธรรมชาติ แต่การปรับเปลี่ยนเกิดขึ้นจากการถูกเร่งรัด หรือถูกบังคับด้วยอำนาจจากภายนอก โดยที่ชาวบ้านไม่มีโอกาสได้ไตร่ตรอง หรือเลือกสรรได้ด้วยตัวเองแล้ว ผลที่เกิดขึ้นก็อาจจะเป็นไปในทางลบมากกว่าทางบวก

ณ เวลานี้เรายังไม่อาจบอกว่าการที่ชุมชนท้องถิ่นรับเอาความรู้และแนวทางการจัดการไฟฟ้าแบบของรัฐมาใช้คือการมุ่งป้องกันและดับไฟจะเกิดผลอย่างไรต่อระบบนิเวศในอาณาบริเวณนี้ เพราะในปัจจุบันไฟปายังเกิดขึ้นอยู่เสมอไม่ว่าจะด้วยความตั้งใจ หรือความประมาท อย่างไรก็ตาม หากการจัดการไฟฟ้าในแบบของรัฐมีพลังอำนาจยิ่งขึ้นในอนาคต ก็อาจเป็นไปได้ว่าในเขตลุ่มน้ำแม่ปอนจะสามารถควบคุมไฟฟ้าได้อย่างเด็ดขาด ภูมิปัญญาในการจัดการไฟฟ้าแบบดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่นก็จะสูญหายไป ลักษณะเฉพาะของระบบนิเวศที่เคยถูกรักษาไว้ด้วยวิถีการดำรงชีวิต และวิถีการผลิตของชุมชนท้องถิ่นก็อาจถูกทำลายลงด้วย ยังเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาว่าหากเมื่อถึงวันนั้นสิ่งที่เกิดขึ้นจะเกิดคุณหรือโทษมากกว่ากัน

อย่างไรก็ตามท่ามกลางสถานการณ์ความขัดแย้งเรื่องไฟฟ้าที่กำลังคุกรุ่นขึ้น และส่งผลกระทบต่อผู้คนหลากหลายอยู่ในขณะนี้ การมองไฟฟ้าในแง่ประสิทธิภาพของการจัดการ ดูจะไม่ใช่ว่า

เรื่องสำคัญที่สุด เพราะสภาพความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่นที่ถูกกล่าวหาว่า “เผาป่า” มิได้มีสาเหตุมาจากการขัดกันของระบอบความรู้ หรือเทคนิควิธีในการจัดการไฟฟ้าเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวโยงโดยตรงกับโครงสร้างการจัดการทรัพยากร ที่รัฐและกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ กำลังแย่งชิงกันเข้าควบคุมและครอบครองพื้นที่ป่า และกีดกันชุมชนท้องถิ่นผู้ด้อยอำนาจจากการเข้าถึงทรัพยากร โดยอาศัยข้ออ้างเรื่องไฟฟ้า

สถานการณ์การเผชิญหน้าอันเนื่องมาจากกรณีไฟฟ้าที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ในปี พ.ศ.2541 ซึ่งจะกล่าวถึงในบทต่อไปเป็นกรณีตัวอย่างอันเด่นชัดที่แสดงให้เห็นถึงการเมืองของปัญหาไฟฟ้า เมื่อกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ได้พยายามช่วงชิงการสร้างคำอธิบายต่อปรากฏการณ์ไฟฟ้าเพื่อเอื้อผลประโยชน์ต่อกลุ่มของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการขยายความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่มีมาแต่เดิมให้ทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น โดยที่สถานการณ์ไฟฟ้ามี่ฐานะเป็นเพียงโอกาส หรือเครื่องมือประการหนึ่งที่กลุ่มผลประโยชน์ได้เลือกหยิบยกมาให้มีความสำคัญ โดยมีเหตุผลเบื้องหลังอย่างอื่นแอบแฝงไว้เท่านั้น